

FRI-110-2-SSH(S)-11

ON THE CULT OF LIGHT AND ITS INFLUENCE ON THE CHRISTIAN RELIGION

Ivelin Atanasov Iliev

Senior teacher in philosophy, history, bulgarian language and literature-
first professional qualification

“Vasil Levski” secondary school, Dulovo, Silistra Region

Phone: 0893698841

E-mail: makei@mail.bg

***Abstract:** The cult of light originated in the Ancient East and spread to the West, through Christianity. Here it evolved into a complex dogmatic concept. Light determines the religious, philosophical and semiotic understanding of the meaning of life and builds the spiritual development along the vertical Man - God and the horizontal Man - Man. The existence of medieval man is made meaningful through this pyramidal arrangement of light, on top of which stands God.*

It presents the creation of the world, its ontology and its transition to deontology. The main pillar in this structure is the Logos. He is the logical connection between the heavenly and the earthly, he himself is an expression of the divine and the light. Light is represented in Christianity through various forms and intensities, and its main meaning is related to the metaphorical understanding of the good and the divine. This Christian concept of light is the basis of modern axiology.

***Keywords:** Christian religion, light, cult*

***JEL Codes:** L10, L11*

ВЪВЕДЕНИЕ

Една от централните идеи, определящи насоките, в които се развива човешката цивилизация и култура, е усъвършенстването на човека и доближаването му до неговия идеал – Бог. Идеята отразява процеса, свързан с духовното израстване на личността, и оформяне параметрите на синергията Бог – човек. Погледнато от друг ракурс, това е желанието на човека да надскочи себе си, да постигне своеобразна „завършеност“, осмисляйки своя земен път, както и постигане пълнота на битието, в което е „потопен“. Чрез това битие той получава насоки за развитие и сам дава такива, променяйки и влияейки на всички около него.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Търсейки семантиката на думата „култура“, се насочваме към нейната етимология. В едно от нейните значение – употребявайки се в смисъл на цивилизация, лексемата има латинска етимология „coler“, „colere“ и означава „култивирам“, „зеделска обработка“, т.е. процес, тясно свързан със слънцето. За пръв път Цицерон използва метафората на култивирането, която също показва облагородяване под въздействието на слънцето. Произходът на лексемата може да се потърси и във връзка с думите „cult-ur“ – „култ към светлината“. И двете тълкувания се характеризират със семантична близост: лексемата „култура“ възплътява в себе си оня прастар човешки стремеж на древните към светлината. Самата дума свят /божествен/ е свързана етимологично със светлината.

От най-дълбока древност хората ценят светлината. Още от зората на човечеството, с откриването на огъня, човек разбира какво огромно значение имат светлината и топлината за него. Първите хора инстинктивно са боготворили светлината – в лоното на пещерите се заражда и първата опозиция светло – тъмно, която се характеризира с хоризонтален израз /навътре – навън/. Вероятно тайнствата и беззащитността, както и явната необходимост от продължаването на рода, правят жените особено ценни като субекти. Запазването им в такъв момент е изключително важно и може би те са били позиционирани в дъното, в тъмните части на пещерите. Така през матриархата се заражда и идеята за тъмното и страхът от богинята майка. Можем да го открием в много известни богини от митологията на различни народи: Ищар, Диана, Кали, Ищел, Маха и др. Тях ги обединява по-суровото, дори кърваво, отношение към мъжете. В идеята да се запази потомството /вероятно и от канибализъм в гладни времена/,

алюзирано в митологическия разказ за Кронос. Така се раждат злите сили и мракът, които противостоят на светлия свят навън и слънцето. Израз на това навярно е и българската клетва /проклятие/ - „Бял свят да не видиш!“.

Следвайки неумолимия ход на времето и развитието на цивилизацията, се достига до излизането навън от пещерите и до най-прогресивната крачка на човечеството – неолитната революция. Това преобръща хоризонталната ос на ценностите във вертикална. Мъжът, който досега е бил в по-голям досег с външния свят, осигурявайки прехраната, е логично да бъде изразител на слънчевото начало. Жената, която продължава да е обвита в мистика и тайнственост, се свързва с луната. Злите сили се свързват с хищните животни, които ловуват през тъмната част на денонощието и живеят в дупки под земята. Слънцето е едно от основанията да се развива земеделието – така необходимо за изхранване на човечеството.

Идеята за святостта произхожда етимологично и онтологично от идеята за „протомитологичната троица“ – слънце, светлина и огън. По аналогия с християнската троица тя е съставена от три НЕ-ДЕЛИМИ модуса, свързани един с друг чрез характеристиките на различните си ипостаси, т.е. и трите есенциални същности са свързани във взаимнодопълващ и взаимнопреливащ триъгълник, който маргинализира физическия лимес на древните хора. Останалото е етер, тъмнина и безкрай. Това много ясно проличава по-късно в текстовете от Библията: „Твой е денят. Твоя е нощта. Ти си приготвил **светлината и слънцето**“ (Псалми 74:16).

Огънят пряко кореспондира с идеята за светлината. Наказанията на много от могъщите богове са изпращане на изпепеляващ огън – той е свързан с истината. Затова и нечистите неща са изгаряни. Древен е и произходът на така наречения „божи съд“, при който двамата спорещи изгарят ръцете си в огъня – вярва се, че чиито рани заздравеят по-бързо, той е носител на истината. Много от договорите са включвали и ритуали с огъня и слънцето.

„Защото ти си извършвал това тайно, но аз ще извърша туй нещо пред целия Израил и пред слънцето“ (Царе 12: 12).

При разкопки в Китай е намерено древно огнище с дебелина на пепелта 7 м – това показва, че опазването на огъня в течение на дълги години е било едно от основните задължения в рода и вероятно е било свързано със сериозни рестрикции при неговото нарушаване. При източните славяни са известни наричанията пред невестата от нейната майка при ритуала, когато тя напуска дома на родителите си: „*Както пазеше огъня на баща си и майка си, така се грижи за това в къщата на съпруга си!*“

В Беларусия вярват, че огънят има свой дух – Зиз (на беларуски – Zhyzhal). Той има двойствено значение: може да бъде в помощ на хората, като затопли почвата и благодарение на него има богата реколта. Друго проявление на огъня е стихията, която може да предизвика пожари, унищожавайки земеделската земя, гори, домове – всичко, което е важно в човешкия живот. Стоиците, повлияни от Хераклит, вярват, че светът възниква от първоогъня и периодически се превръща в огън – изгаря и отново се възражда от пепелта. Това е пряка препратка към идеята, че огънят е живо същество. Храмовете на шумерския бог Шамаш /Уту/ носят името „белият дом“ или „домът на сияещия“ и се асоциират със слънчев дом, а неговото име се тълкува като „светъл, сияещ, блестящ“.

Митологичното начало на култа към светлината се поставя приблизително от петия цар на Шумер Думузи – Пастирът, наследен от двойника си след Великия потоп – Думузи Рибарят. Той пък е наследен от сирийско-финикийското божество Таммуз – свързано с плодородието и земеделския цикъл, аналог на древногръцкия Адонис. На арамейски език „Таммуз“ се свързва с думите „грея се“, „топла“. На турски, казашки, сирийски и иракски значенията на „юли“ и „август“ са сродни думи. Един от ясно изразяващите се култове към слънцето е свързан със строителя на вавилонската кула – Нимрод и жена му Семирамида /Астартата/. Още преживее Нимрод /наричан по-късно Ваал – в Талмуда християните се наричат синове на Ваала/ се самообявява за слънчево божество. След неговата смърт Семирамида зачева чрез слънчев лъч от „небесния покровител“ и така се ражда Таммуз. Рождението на Таммуз римляните наричали „ден на младенеца“ – свързан с езическите обреди на огнени жертвоприношения на новородени, които бивали поставяни в медна статуя на бик сред огнени пламъци. За този

варварски обичай говори и пророк Езекил: „и оставих ги да осквернят в приносите си, гдето провеждаха чрез огън всяко първородно, за да ги запустя, та да знаят, че аз съм Господ” (Езекил 20:26). След това този обичай се свързва с римските сатурналии, по времето на които девица е завързвана вечерта на студа и ако Сатурн приеме жертвата, годината ще е благодатна.

В Древен Египет основното слънчево божество е Амон Ра. Неговото име означава „невидим“ на египетски и той се възприема като господар на небесата. В един от образите си той е изобразяван с глава на овен – негов тотеман знак. Най-старата вокализация на името Амон Ра (тук не може да става дума за безусловна и надеждна етимология) ни води към глинените таблици на Тел-Амарна, където този бог се нарича „Аману“ (ср. етиопско произношение - „амин“).

Крилатият слънчев диск се среща в древноегипетската, хетската, шумерската, месопотамската, анатолийската, персийската (зороастрийската), южноамериканската и дори австралийската символика и има много вариации. Във викторианската епоха той е трансформиран в християнски символ, олицетворяващ животворната сила на Господ. Според една версия крилатият диск представлява слънцето в момента на затъмнението, а крилата му и понякога опашката на птицата, отразяват елементите на слънчевата корона, която става видима в момента на пълно затъмнение. Според друга версия, дискът изобразява митичното небесно тяло Нибиру, което е описано в митологията на Древния Изток. По-правдоподобните и разпространени тълкувания на този символ са сравненията му с небето, слънцето, слънчевата енергия и обновяването на живота или божествеността, величието, силата и вечността на духа. Понякога крилатият диск се счита за стилизирано изображение на крилата на орел. В древен Египет изображението на крилатото слънце се свързвало с Ра-Хораhti и Хор от Бехдет (според повечето египтолози те са принадлежали на боговете на слънцето). Доста често до крилатия диск са изобразени една или две уреи под формата на кобри. Възможно е вместо тях да са изобразявани една (две) анхи.

Вид слънчев диск с крила са изображенията на богинята на справедливостта, истината, универсалната хармония, божествения ред и етичната норма - Маат, която е представяна с разперени (или по-рядко с наполовина извити) крила. В Шумер и Месопотамия изображението на крилатото слънце се свързвало със слънчевия бог Шамаш (без човешка фигура) и върховния асирийски бог Ашур (с човешка фигура), който съответствал на върховния бог на Шумер – Енлил. В Урарта, държава, която е съществувала през I хилядолетие пр.н.е. на територията на Армения – със слънчевия бог Шивини. Всички те принадлежат към слънчевите или небесните богове и обединяват култа към светлината и слънцето.

Друго митологично същество, свързано с култа към светлината е орфическият космически бог Фанес – Протогонос („Първороден“). Фанес се излюпва от световното яйце, а то е разделено на изграждащите го части от Хронос и Ананке („неизбежност“, „неминуемост“). Фанес е първият цар на вселената, който предава скиптъра на своята дъщеря Нюкс („нощ“), която на свой ред го предава на Уран. В някои случаи Фанес се идентифицира със самия Орфей. Изобразяван е като красив юноша със слънчева корона и златни крила, обвит в пръстените на змии. Поетите го описват като безтелесно същество, невидимо дори за очите на боговете. Името му означава „довежда до светлината“ или „накарай светлината да се покаже“ от гръцките глаголи *phanao* и *phaino*.

Проявление на култа към светлината е и древният бог Агни Вайшванара („седемпланенният“). „Агни“ от санскрит е „огън“, „огнище“, „жертвен огън“. Той е вожд на земните богове, чиято основна функция е да посредничат между тях и хората. Той съществува на три нива: на земята като огън, в атмосферата като мълния и на небето като слънце. Той е домашен свещеник на боговете и безсмъртен гост на смъртните, щедър, даряващ благодат и защитник на хората от демони, бедност и глад. За него се разказва в древните индуистки текстове. С химните на Агни започват почти всички десет мандали на Риг Веда.

Можем да направим и паралел между протомитологичната тройца и християнската. В Библията се откриват стилистични фигури, които свързват светлината със Светия дух, нейното спокойствие, благодат, всепроникваемост и източник на нов живот. Слънцето е физическата материализация на Божието проявление, алюзиращо вечност, благодат, наказание и раждащо

деня. Светлината от етическа категория преминава и в естетическа. Идентификацията с доброто аналогично превръща това добро и в красиво – според християнската традиция: „*Всичко, което се появява, е светло*“ (Еф. 5: 13-6).

В класическата гръцка философия светлината се тълкува като знание, противоположно на невежеството, което отразява нейната гносеологична функция; в източната традиция (зороастризм) светлината се осмисля като добро - свойството на Истината, имащо очевидно етично изразяване. Постоянното споменаване на светлината (огъня) като едно от имената и образите на Божественото в Стария Завет показва разбирането на светлината в значението на „Истина“, както и термин, обозначаващ „красотата“ в еврейския светоглед. В Светото Писание светлината е йерархизирана. Светлината от „Битие“ е различна от божествената и ангелската светлина: „*В Твоята светлина ще видим светлината*“ (Пс. Исая 58: 1).

Светлината от първия ден е възсияване и произхожда от Бог и е победа над мрака. Докато слънцето е създадено едва на четвъртия ден. Светлината от огъня е също велико нещо, но е здраво свързана с материалното и земното. В много от случаите е алюзия за дявола, грешното, Геена и Содом и Гомор. В някои стилистични конструкции светлината, възсияването /в житията например/ е свързано със славата, което е наследство още от митовете. На много места в Библията и Корана се споменава, че дяволът е създаден от огън. Така например в Корана, когато Аллах повелява на Иблис да се подчини на човека, той му отказва: „Защо да му се подчиня – казва той – аз съм създаден от огън, а той от пръст. Огънят е по-благороден от пръста.“ Затова и Бог го низвергва от Едем. Поради тази причина дяволът изпитва ненавист към човешкия род.

Светлината е и гносеологична метафора: винаги, когато има важно познание от Бог, има съществен изблик на светлина, което е белязано със знамение или появата на бог. Словото е свързано със светлината в началото на книгата Битие. Светлината е и амартиологичен белег: при извършването на първородния грях Бог се появява като силна светлина, но същевременно угасва светлината, която е струяла от Адам и Ева – отварят се очите им. Тоест смъква се абсолютната божествена протекция от човека и той остава сам със своята воля и решения. От този момент нататък човек трябва да се стреми да прави добро, за да достигне отново до светлината, от образ и подобие божие да достигне до богоуподобяване. До извършването на първородния грях човекът е получавал знанията си от Светия Дух. Стремешът към доброто обединява божествената енергия чрез осъзнатото добро във всички хора, което насочва жизнения им път в правилната посока. Не е случайно, че светлината се свързва с християнския идеал за повторно възсияване, което хората притежавали преди първородния грях. Това е пътят към абсолютната истина и знание: „*Изпрати светлината Си и истината Си, те нека ме водят. Да ме заведат в Твоя свет хълм и обиталищата Ти*“ (Псалми 43:3).

Огнен стълб имаме и когато Мойсей получава декалога, което е стилистичен похват за показване на земното и греховността. Това М. Елиаде нарича „радикално преодоляване на космическата сакралност на Яхве“. Авторът допълва още: „Разкриванията на космическата сакралност са в известна степен първични: те са се случили в най-отдалеченото религиозно минало на човечеството и нововъведенията, внесени по-късно от Историята, не са успели да ги отменят.“ (Eliade, M., 1957)

Началото на християнската агиология се свързва с големия пожар през 64 г. при император Нерон, за който са обвинени християните. В него символично изгаря старият езически свят и в същото време физически изгарят като факли много християнски мъченици. За това големия апологет на християнството Тертулиан ще възкликне: „*Кръвта на мъчениците – е семето на християнството.*“ Ако го перифразираме, светлината от мъчениците дава ново начало на човешката цивилизация и утвърждава новата религия – като религия на светлината и любовта: „*Аз съм светлината на света, който Ме следва няма да ходи в тъмнина, но ще има светлината на живота*“ (Матей 8:12). Тези думи на Иисус ни показват новата философия и деонтологична същност – чрез която езическият култ към светлината прелива в добротолубие, въздигащо християнския подвиг като висша цел на живота.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Под влияние на християнството елементи от трите основни клона на индоарийската, древноизточната и елинската митология се обединяват и усъвършенстват, като се подчиняват на идеята за любовта. Новото, което християните добавят към култа на светлината, е личното преживяване и пример, обусловен от агиологическото наследство. В православната традиция светлината се възприема като част от догматично – теологичен наратив, имплицитен в ежедневието. Това е пътят към висшето познание и пътят ”нагоре”, което предполага духовно-аскетичното преживяване като основа на синергията. Една от особеностите на православната святост е византийската философия за всепроникващото познание чрез светлината и трансформиращото взаимодействие между човек и Бог.

REFERENCES

The Bible. Synodal Publishing House. 1992 (*Оригинално заглавие: Библия. Синодално издателство, 1992*)

Gaidenko, P. (1995) The nature of the religious perception of the world // In: Questions of philosophy. № 5. (*Оригинално заглавие: Гайденко, П. (1995). Природата на религиозното възприятие на света // В: Въпроси на философията. № 5.*)

Eliade, M. (1957) The sacred and the profane. (*Оригинално заглавие: Елиаде, М. (1957) Сакралното и профанното.*)

Loseva I.N. (1992). Myth and religion in connection with rational knowledge. // Questions of Philosophy, №7. (*Оригинално заглавие: Лосева И.Н. (1992) Мит и религия във връзка с рационалното познание. // Въпроси на философията, №7.*)

Loski V.N. (1991). Dogmatic theology. M. (*Оригинално заглавие: Лоски В.Н. (1991). Догматично богословие. М.*)

Makovsky, M.M. (1996). Comparative dictionary of mythological symbols in Indo-Aryan languages: the image of the world and the worlds of images / ММ Makovsky. -M.: Humanitarian Center "VLADOS", 415 p. (*Оригинално заглавие: Маковский, М. М., (1996). Сравнительный словарь мифологической символики в индоарийских языках: образ мира и миры образов / М. М. Маковский. -М.: Гуманитарный центр «ВЛАДОС», 415 с.*)

Myths of the peoples of the world. Encyclopedia: In 2 vols. / Ch. ed. SA Tokarev. -M.: NI "Great Russian Encyclopedia" (*Оригинално заглавие: Мифы народов мира. Энциклопедия : В 2 т. / Гл. ред. С. А. Токарев. -М.: НИ «Большая Российская Энциклопедия»*)

Uvarov A.S. (1908). Christian symbolism. T. 1 / AS Uvarov. M.: Type. G. Lisser and D. Sobko, 212 p. (*Оригинално заглавие: Уваров А. С. (1908) Христианская символика. Т. 1 / А. С. Уваров. М.: Тип. Г. Лиссера и Д. Собко, 212 с.*)

Yankevich V.V. (2003). The concept of fire in culture: meanings and functions. Dis. Cand. Culturology. St. Petersburg. SPbGUKI, 178 p. (*Оригинално заглавие: Янкевич В. В., (2003). Концепт огня в культуре: смыслы и функции. Дис. канд. Культурологии. Санкт Петербург. СПбГУКИ, 178 с.*)